

Розділ II

Фінанси

УДК 336.025; 336.711.65

М.О. Вербинська
аспірант, кафедра управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»

Удосконалення системи державного регулювання транспарентності комерційних банків

Визначено основні напрями удосконалення державного регулювання фінансової стійкості банків відповідно до принципів транспарентності, підвищення прозорості банківської діяльності, визначено напрями удосконалення статистичної звітності комерційних банків, проаналізовано статистику виведення з ринку та ліквідації банків в Україні протягом 2014-2016 років.

Ключові слова: державне регулювання, транспарентність, банківська діяльність, прозорість звітності, статистична інформація.

М.А. Вербинская
аспірант, кафедра управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»

Усовершенствование системы государственного регулирования транспарентности коммерческих банков

Определены основные направления усовершенствования государственного регулирования финансовой устойчивости банков в соответствии с принципами транспарентности, повышение прозрачности банковской деятельности, определены направления совершенствования статистической отчетности коммерческих банков, проанализирована статистика вывода с рынка и ликвидации банков в Украине в 2014-2016 годах.

Ключевые слова: государственное регулирование, транспарентность, банковская деятельность, прозрачность отчетности, статистическая информация.

М. Verbynskaya
*PhD student, Department of Management
of Financial and Economic Security,
KROK University*

Improvement of System of State Regulation of Commercial Banks Transparency

The main directions of improvement of state regulation of banks financial stability in accordance with the principles of transparency and increasing transparency of banking activities are defined, the directions on improvement of statistical reports of commercial banks are indicated, the statistics of liquidation of banks in Ukraine in 2014-2016 is analyzed.

Key words: state regulation, transparency, banking activities, transparency of reporting, statistical information.

Постановка проблеми

Основним завданням банківського регулювання як системи заходів, за допомогою яких державний регулятор гарантує стабільне функціонування банків, є запобігання дестабілізуючим процесам банківського сектору. При дослідженні динаміки банкрутств комерційних банків протягом 2014-2016 років можна зробити висновки про неефективне виконання Національним банком України функцій банківського нагляду в період до 2014 року, оскільки майже половина наявних в Україні банків працювали з порушеннями порядку діяльності, що спровокувало банкрутство. Одним із напрямів запобігання порушень зі сторони банків є підвищення державним регулятором ступеня інформаційної свідомості для клієнтів банків, збільшення транспарентності банківської системи [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання необхідності підвищення прозорості банківської звітності, удосконалення процесу транспарентності банківської системи досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Болгар Т. М. [2], Івасів І.Б. [3], Кротюк В. [6], Куценко О. [6], Медведєва О.Е. [7], Олівер Р.В. [8], Тапскотт Д. [11], Тиколь Д. [11], Шульга Н.П. [12]. Дотепер регулюючі та наглядові органи працюють над посиленням контролю за банківською діяльністю відповідно до нормативів Базель-III, але процес ще незавершений і потребує постійного контролю та удосконалення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На основі аналізу стану банківської системи держави протягом 2014–2016 років, статистичної інформації Національного банку України, можна зробити висновки, що проблема удосконалення системи державного регулювання в банківській сфері цілковито не вирішена. Питання підвищення транспарентності банків, доступності інформаційних даних для широкого кола користувачів та клієнтів залишається нерозв'язаною через складність процесу введення нових стандартів звітності, недосконалого інструментарію їх оцінки, відсутність законодавчих та нормативних актів у деяких напрямках.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження основних напрямів підвищення інформаційної прозорості комерційних банків відповідно до принципів транспарентності та євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Банківське регулювання — це система заходів, за допомогою яких центральний банк або інший наглядовий орган гарантує стабільне, безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі.

Отже, під регулюванням банківської діяльності розуміють розроблення та видання уповноваженими органами конкретних правил та інструкцій, що базуються на чинному законодавстві й визначають структуру та способи здійснення банківської справи. Такі закони та інструкції формують певні рамки поведінки банків, що сприяють підтримці надійної й ефективної банківської системи. Таким чином, можна сказати, що основне регулювання банківської діяльності — це державне регулювання, оскільки функцію видання та затвердження законів, нормативних актів, інструкцій та інших нормативних документів виконує саме держава за допомогою законодавчих та виконавчих органів.

Регулювання здійснюється з метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності [1].

Законодавчо функцію державного регулятора банківської діяльності в Україні виконує Національний банк України [4; 5].

Євроінтеграційна спрямованість розвитку економіки України також передбачає вживання конкретних заходів щодо відповідної адаптації банківського сектору, зокрема, системи нагляду. Сьогодні у світі система нагляду переходить від політики посилення жорсткості нагляду до політики підвищення прозорості та контролю за управлінням ризиками [1; 6].

Щоб зрозуміти, за яким напрямом система державного регулювання потребує вдосконалення та підвищеної уваги, треба детально проаналізувати сучасний стан та ефективність роботи НБУ у сфері банківського нагляду та регулювання. Таке порівняння можна проводити з кількох позицій:

1) оцінка ефективності роботи НБУ під час криз, які впливають на банківську систему;

2) загальна оцінка якості виконання Національним банком функцій органу банківського нагляду.

Загальний стан банківської системи, а отже, і якість роботи НБУ, можна оцінити, наприклад, за кількістю банкрутств банків або, аналізуючи рівень фінансової безпеки українських банківських установ з 2014 до початку 2017 року.

Протягом 2014–2016 років за статистикою НБУ введено тимчасову адміністрацію у 86 банках, а на 1 листопада 2016 року залишились на фінансовому ринку 100 банків [9]. За офіційними даними ФГВФО — Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (це державний орган, який здійснює процес ліквідації банків), у стані ліквідації знаходиться 79 банків, введено тимчасову адміністрацію в 5 банках [10]. Цей аналіз показує, що загалом безпека вітчизняних банків протягом досліджуваного періоду знаходилася на недостатньому рівні.

З вище вказаного можна зробити висновки про неефективне виконання Національним банком України функцій банківського нагляду в період до 2014 року, оскільки майже половина наявних в Україні банків працювали з порушеннями порядку діяльності, що спровокувало банкрутство.

Кількість діючих банків зменшилася, кількість банків, що перебувають у стані ліквідації, збільшилася. Наскільки ефективно проводиться процедура ліквідації банків, на тепер аналізувати важко, оскільки зі 100 банків протягом 2014–2017 років фактично ліквідовано тільки 5, до того ж у цих банках негативні результати

діяльності були виявлені задовго до кризи 2014 року. Крім того, протягом процедури ліквідації банків вкладені кошти отримують тільки фізичні особи через Фонд гарантування вкладів у розмірі до 200 000 гривень. Інші види грошових вкладів – суми більш ніж 200 000 гривень для фізичних осіб, грошові кошти юридичних осіб із розрахункових рахунків, вклади юридичних осіб тощо, відповідно до законодавчих норм клієнти банків отримують на стадії ліквідації, під час процедури продажу майна банків, у порядку 3-4 черги. Ці норми встановлює Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [10]. Однак, як показує аналіз діяльності НБУ і ФГВ, крім 5 ліквідованих, жоден із 79 банків, що знаходиться у стані ліквідації, з 2014-2015 року не дійшов до 3-4 стадії цього процесу, продаж активів банків іде дуже повільно, і тому кредитори практично не отримують від банків-банкрутів свої кошти.

Дослідивши статистику ліквідації банків, можна зробити висновки, що процедура ліквідації банків проводиться досить неефективно. Проаналізувавши інформацію Фонду гарантування вкладів, банків, що ліквідовуються, можна зробити висновки, що після закінчення етапу видачі компенсації вкладів у розмірі 200 000 гривень робота ліквідатора продовжується низькими темпами, ніяких процесів не здійснюється, будь-якої інформації для клієнтів банку ні на сайтах цих банків, ні на сайті Фонду гарантування вкладів взагалі немає, або вона не оновлюється протягом року.

Тому ступінь інформаційної обізнаності клієнтів банків, які постраждали в процесі їх ліквідації, дуже низький. І все це зовсім не сприяє збереженню довіри до банківської системи.

Необхідність збільшення транспарентності банківської системи підкреслюється останнім часом і науковцями. Під транспарентністю економічних суб'єктів прийнято розуміти їх інформаційну прозорість (від англійського transparent – прозорий) або відкритість, гласність, публічність. Ефективність фінансового посередництва, зниження ризиків безпосередньо залежить від рівня інформаційної відкритості усіх суб'єктів ринку. Завдяки специфіці своєї діяльності банки, як суб'єкти господарювання, найбільш інтегровані в економічну систему країни.

Транспарентність банківської системи – це розкриття банками інформації, необхідної для того, щоб суб'єкти, зовнішні по відношенню до них, могли оцінити функціонування і результати діяльності як окремого банку, так і банківської системи загалом. Транспарентність є ключовим елементом підтримання надійності банківської системи на основі створення дієвої системи зворотних зв'язків між банками та учасниками ринку й забезпечення ефективного контролю їхньої діяльності з боку наглядових органів [12].

У більш широкому трактуванні, прозорість (транспарентність) означає наявність ефективних комунікацій та взаємодію між керівництвом банку, з одного боку, та акціонерами, кредиторами, засобами масової інформації, іншими ринковими агентами і навіть суспільством загалом [3].

Зарубіжні вчені теж дають визначення терміну, а саме Р. Олівер наголошує, що в сучасних умовах прозорість стає провідним елементом стратегії компанії у її зв'язках із зацікавленими особами. Д.Тепскотт та Д.Тікол взагалі заявляють, що західне суспільство вступило «в нову незвичайну еру» – «еру транспарентності», де домінують так звані «голі корпорації» [8; 11].

На сьогодні законодавчо регулюється тільки розкриття банківської таємниці, яка включає в себе інформацію щодо діяльності, фінансового стану клієнта, та стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта, а саме: відомості про банківські рахунки клієнтів, операції, що були проведені на користь клієнтів,

фінансово-економічний стан клієнтів, інформація про фізичну особу, яка має намір укласти договір про споживчий кредит, отримана під час оцінки її кредитоспроможності, та інші, які мають пряме відношення до фінансового стану конкретної юридичної або фізичної особи (стаття 60 Закону України «Про банки та банківську діяльність») [4].

Банківська таємниця розкривається правоохоронним органам або за рішенням суду, або іншим уповноваженим особам, спеціально визначеним у Законі України «Про банки та банківську діяльність».

Як передбачається вимогами закону щодо регулювання розкриття банківської таємниці, ця конфіденційна інформація характеризує конкретну особу, а не процеси діяльності банку. Тому посилення транспарентності банків шляхом розкриття ними інформації щодо функціонування і результатів діяльності не буде жодним чином порушувати вимоги до збереження банківської таємниці.

Крім того, відповідно до Постанови Правління НБУ N 245 від 27.06.2001 «Про створення єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників)», з метою підвищення надійності комерційних банків, зміцнення довіри до банків та банківської системи, зменшення ризиків, що виникають при обслуговуванні клієнтів, створена єдина інформаційна система обліку позичальників (боржників) – ЄІС «Реєстр позичальників» [9]. Однак існування такого реєстру жодним чином не можна вважати складовою транспарентності банків, оскільки інформація, що зберігається в ЄІС «Реєстр позичальників», є банківською таємницею. Національний банк та банки – учасники системи не мають права використовувати цю інформацію не за цільовим призначенням, розголошувати, надавати іншим юридичним чи фізичним особам, крім особи, про яку зібрана інформація.

Таким чином, в Україні не існує будь-яких законодавчо врегульованих інформаційних систем або реєстрів, які б дозволяли суб'єктам, зовнішнім по відношенню до них, оцінити функціонування і результати діяльності, як окремого банку, так і банківської системи загалом. При цьому можливість для потенційного клієнта оцінити діяльність банку, порівняти різні банки та вибрати найбільш надійний – це необхідна складова розвитку банківської системи та зменшення ризиків як для банків, так і для кредиторів та позичальників.

Інформаційна закритість банківських та інших фінансових установ традиційно пояснюється необхідністю конфіденційності та захисту прав клієнтів. Деякі фахівці при цьому апелюють до банківської таємниці. Але така закритість лише створює для найбільш великих і потужних банків можливість утворення «інформаційної ренти».

Ще однією рисою, притаманною банкам, є закритість в частині інформації для визначення істинної вартості їх активів і, отже, платоспроможності банку.

Розкриття інформації про свою діяльність як самими банками, так і через незалежні джерела (рейтингові агентства, преса, фінансові аналітики), позначається і на поведінці вкладників. Успішність банку як фінансового посередника залежить від рівня довіри, усунення морального і репутаційного ризиків. Дійсно, мало хто із вкладників буде згодний помістити гроші в банк, навіть під дуже високі відсотки, якщо його ліквідність і платоспроможність ставиться під сумнів. У такому разі транспарентність – це механізм ринкового дисциплінування банків [2].

Деякі науковці наголошують, що транспарентність суб'єктів банківської системи крім позитивного фактора має, і з точки зору банку, негативний результат [7].

Тому і ставлення до розкриття інформації у банків традиційно стримане. Наприклад, коли НБУ зобов'язав банки публікувати дані про структуру власників та кінцевих бенефіціарів, переважна більшість з них опублікувала таку інформацію

і поновлює її щорічно згідно з вимогами закону, але як можна прослідкувати на сайті НБУ, – частина банків змінила кінцевих власників із фізичних осіб на осіб-нерезидентів із дуже складною системою засновників-учасників. Крім того, дуже складно визначити структуру власності таких засновників-нерезидентів, тому ще це потребує певних юридичних знань міжнародної практики, щоб дослідити Торгові реєстри інших країн, які ведуть реєстрацію юридичних осіб, тому що ця практика відрізняється в різних країнах. Отже, навіть якщо така зміна структури засновників і має якесь фінансове значення для банків, говорити про збільшення прозорості структури банків недоцільно.

Як свідчать дослідження науковців, причини небажання банками розкривати інформацію такі: по-перше, побоювання потрапити в ситуацію, коли на підставі опублікованих даних непрофесійні користувачі приходять до некоректних висновків, що може негативно вплинути на ринкову позицію банку. По-друге, це специфіка інформаційної політики великих банків і особливо держбанків, позаяк вони не вважають за необхідне «виглядати краще» (ефект масштабу дозволяє їм нехтувати додатковою можливістю залучення клієнтів) [7]. По-третє, це причина, протилежна другій – банк, навпаки, хоче виглядати краще, ніж є насправді, тому не хоче розповсюджувати інформацію, з якої можна зробити висновки про його незадовільний фінансовий стан, або банку загрожує банкрутство, тому може відштовхнути потенційних клієнтів. Як показує практика, більшість банків, в яких протягом 2014-2016 років було введено тимчасову адміністрацію, буквально «до останньої хвилини» не повідомляли ні наявним, ні потенційним клієнтам про фінансові проблеми, продовжували залучати для обслуговування юридичні та фізичні особи, відкривати рахунки для них, приймати гроші, але при цьому керівництво цих банків знало, що клієнти втратять свої кошти в разі введення тимчасової адміністрації. Залишається тільки здогадуватися, з якою метою так діяли, – можливо, щоб скористатися перехідними положеннями звітності у період введення тимчасової адміністрації та незаконно використати кошти клієнтів.

Аналізуючи статистичну інформацію НБУ та комерційних банків, можна зробити висновки, що всі діючі інформаційні ресурси банків на сьогодні фактично створені тільки для професійних користувачів. Інформація, що міститься в звітах, вимагає спеціальної підготовки (освіти економічної, фінансової, бухгалтерської) для прочитання і проведення аналізу. Якщо кредитні організації, підприємства можуть провести аналіз опублікованих даних, і у них є фахівці відповідної підготовки, то здебільшого фізичні особи, і навіть підприємці, це зробити, вірогідно, не зможуть. Наприклад, техніка читання балансу є одним із найбільш складних методів аналізу. Оволодіння нею вимагає розуміння характеру банківських операцій, знання правил бухгалтерського та податкового обліку.

Для збільшення прозорості банківської системи необхідно інформувати і клієнтів банків – юридичних та фізичних осіб. Для цього потрібно створення інформаційних реєстрів, які б містили необхідну інформацію, але при цьому не порушували б законодавчі норми захисту банківської таємниці конкретної особи – клієнта банку. Щоб зробити банківську систему прозорою, а таким чином, і привабливою для клієнтів, Національному банку України слід розміщувати схему, що роз'яснює опубліковану інформацію, а також перероблену інформацію у вигляді, доступному для прочитання.

Для оцінки фінансового становища банку повинна бути доступна інформація про ресурси, наслідок діяльності, обсяги і форми залучення до обороту власного і позикового капіталу, джерела фінансування та напрями їх використання, інфор-

мація про співвідношення отриманих та повернутих депозитів, інформація про види та кількість виданих та повернутих кредитів.

Серед шляхів подолання «закритості» банківської системи можна запропонувати наступні :

По-перше, для коректної оцінки повинно бути прийнято рішення про обов'язкову, а не рекомендаційну участь усіх банків в ЄІС «Реєстр позичальників». Рекомендаційна участь, а отже, необов'язкова для виконання, порушує принцип рівності для всіх суб'єктів банківської системи. Відсутність інформації, достатньої для аналізу стану банку, повинна розцінюватися як негативний фактор при виборі його в будь-якій якості. До того ж, цей реєстр повинен працювати в режимі оновлення хоча б щомісячно, що відповідає принципам податкової та бухгалтерської звітності та не потребує додаткових витрат зі складання такої звітності.

По-друге, необхідно істотно розширити перелік інформації, що публікується банками на сайті Національного банку України. Це може бути зроблено без додаткових зусиль з боку банків, за рахунок стандартних форм звітності, що надаються в НБУ [9].

Необхідно пояснити ці пропозиції. На сьогодні згідно з нормативними документами банки надають в НБУ більше 70 видів форм звітності різної періодичності. У той же час звітність банків володіє значним аналітичним потенціалом, але інформація осідає в базах даних НБУ або і зовсім залишається в самому банку, і майже не використовується іншими учасниками фінансового ринку. Хоча просте розширення переліку форм звітності для публікації дало б початкову можливість аналізу ризиків, наявних у банків.

Відмова банків публікувати відомості, що містяться у звітах, через необхідність збереження банківської таємниці, як зазначалось раніше, безпідставна, оскільки всі вище вказані звіти подаються в агрегованому форматі, не містять специфічну або деталізовану інформацію. Звіти, що містять персональні дані, можуть бути знеособлені або представлені частково. До того ж, щоб мати певну картину щодо діяльності банків для забезпечення вимог транспарентності, зовсім не потрібно публікувати перелік клієнтів та дані щодо їхнього фінансового стану [7].

При цьому регулятор банківської системи в особі НБУ повинен нести відповідальність за вирішення проблем, пов'язаних із доступом до розміщеної інформації (своєчасність і регулярність розміщення, працездатність сайту та інше), відповідаючи принципам соціальної значущості контролю достовірності даних про банківську систему.

Висновки

Прозорість банківських звітів – одна з умов для дотримання ринкової дисципліни. [1] Коли банк розкриває інформацію на сайті НБУ, показуючи та сигналізуючи ринку, що йому нема що приховувати, тим самим підвищує свою привабливість для інвесторів. Більш високі вимоги до розкриття банками інформації дозволять завчасно обмежити надмірні ризики і зменшити ймовірність локальних банківських криз, здатних призвести до нестабільності фінансової системи загалом. Обсяг такої інформації повинен давати можливість оцінити реальну картину діяльності банку та його стан у майбутньому, як того вимагають принципи транспарентності та євроінтеграції [1].

Банки, крім комерційної складової, несуть у собі дуже важливий елемент соціального розвитку суспільства, даючи змогу громадянам реалізовувати свої підприємницькі плани. Зробивши банківські послуги та звітність про їх обсяг максимально доступними і зрозумілими для широких верств населення, банки, з одного боку, надають шанс суб'єктам ринку розвиватися, а з іншого – збільшу-

ють власну життєстійкість, долаючи процеси дезінтермедіації, зберігаючи себе як фінансових посередників, беручи на озброєння будь-які інструменти, здатні підвищити довіру до них з боку клієнтів і партнерів. Конкурентоспроможність, і відповідно, фінансова стійкість комерційних банків безпосередньо залежить від довіри потенційних клієнтів. Підставою для такої довіри повинна стати повна, достовірна, доступна інформація щодо їх діяльності.

Література

1. Базельський комітет по банківському нагляду : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bis.org/bcbs/>
2. Болгар Т.М. Проблеми процесу прозорості саморозкриття банківської інформації / Т.М. Болгар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2011. – Вип. 33. – С. 15–21.
3. Івасів І.Б. МІСЦЕ І РОЛЬ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – 2011. – Випуск 8 (29). Ч. 1.
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
5. Закон України «Про національний банк України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
6. Кротюк В., Куценко О. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал. // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 3.
7. Медведева О. Е. Внедрение международных стандартов Базель III: плюсы и минусы // Молодой ученый. – 2014. – №1. – С. 398–401.
8. Oliver R.W. What Is Transparency? / Oliver R.W. — N. Y. : The McGraw-Hill, 2004.
9. Статистика Національного банку України // Офіційний сайт <http://www.bank.gov.ua> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>.
10. Статистика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб // Офіційний сайт <http://www.fg.gov.ua> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statystyka>
11. Tapscott D. The Naked Corporation: How the Age of Transparency Will Revolutionize Business / D. Tapscott, D. Ticoll. – N.Y. : FreePress.
12. Шульга Н.П. Підвищення транспарентності та достовірності інформації банків як чинник відновлення до них довіри. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.knteu.kiev.ua

УДК 336.71

Н.В. Красман
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
НПУ імені М.П. Драгоманова
О.С. Терещенко
магістрантка 1-го року навчання
факультету соціально-економічних
наук та управління
НПУ імені М.П. Драгоманова

Банківська система України: стан, тенденції та перспективи розвитку

У статті розглянуто законодавчу основу функціонування банківської системи України, проаналізовано стан банківської системи на сучасному етапі та визначено основні тенденції її розвитку через динаміку показників діяльності банків України (з